

Јана М. АЛЕКСИЋ

УМЕТНОСТ ХЕРМЕНЕУТИЧКОГ
ТРАНСЦЕНДИРАЊА
АУТЕНТИЧНОСТИ

Институт за књижевност
и уметност, Београд

(Мило Ломпар. *Црњански и светјска књижевност. Биографија једној осећања 2*. Нови Сад: Православна реч, 2022, 708 стр.)

У мноштву вредних и за српску науку о књижевности релевантних студија објављених протеклих година, књига *Црњански и светјска књижевност* Мила Ломпара издваја се истраживачким опсегом, методолошком утемељеношћу, аналитичком проицљивошћу, синтетичком засвођеношћу и стилско-језичком изврсношћу. Реч је о ауторовој петој по реду монографији о Милошу Црњанском и о другој књизи која је у целости посвећена обликовању духовног и уметничког профила нашег модерног класика. Док је монографија *Црњански – биографија једној осећања* (2018) – и према ауторовим метанапоменама – била интерпретативно усредсређена на спољашње чиниоце Црњанскове уметничке биографије, руковођена начелом егзистенцијалне херменеутике, у монографији награђеној наградом „Димитрије Богдановић“ херменеутичко интересовање аутора померило се ка унутрашњим, иманентно стваралачким, то јест обликотворним принципима пишчевог књижевноуметничког дела. Сврха овог амбициозно осмишљеног проучавања је у томе да се у потпуности расветли *спољашња* и *унутрашња* путања духовне судбине књижевника. Стога је аутор себи поставио задатак да представи „уметнички смисао пишчеве судбине“. Да би га у потпуности реализовао, он се – иманентно својствима самог проучаваног опуса и сопственим, већ добрано освојеним, интерпретативним стратегијама – управљао према начелима књижевне херменеутике, методолошки, можемо чак рећи, гадамерски скрупулотно и метатеоријски освешћено.

Црњански и светјска књижевност уједно је и наставак и проширење подручја истраживања већ омеђеног у монографији *Ајолонови иушокази* (2004). Набројане библиографске везе указују на несвакидашњу обухватност, дуготрајност и научну истрајност Мила Ломпара у проучавању духовно-естетске, па и историјске димензије наслеђа Милоша Црњанског, односно превредовању система његових идеја, а тиме, уједно, и духовно-уметничких токова у српској култури. На тај начин је обухваћена и у целости предочена духовна физиономија писца.

Милош Црњански је историјски самосвојна уметничка фигура која се огледала у готово свим пољима литерарног стваралаштва: од поезије, преко драме, приповетке, романа до есеја, остваривши у сваком од тих домена високе естетичке и књижевноисторијске домете, због чега с правом припада канону националне књижевности. Имајући то у виду, аутор монографије *Црњански и свейска књижевности* његово укупно књижевно дело сагледава у контексту историје светске књижевности. У том разложно подузетом херменеутичком маневру он спољашње одлике светске књижевности трансфигурише у унутрашње чиниоце дела Милоша Црњанског. Ломпар интерпретативно прелама историјске, поетичке, тематске равни канонских остварења светске књижевности, као и њихових аксиолошких одредница, у семантичко-идеолошком слоју појединачних уметничких радова српског писца. Он компаративним поступком расветљава њихове дубокосежније духовно-естетске и идејне подударности, надовезивања, преиначења или размимоилажења, која служе да се појасне Црњанскова уметничка и мисаона исходишта. Пишчево осећање *хуманистичкој конјиниуишејта* уочљиво је у интертекстуалним релацијама похрањеним у његовим текстовима, али и у његовим преданим зазивањима античких и ренесансних књижевника, уметника и мислилаца, као и у особеном занимању за историјска и духовна струјања у периоду просвећености и романтизма, чији се појачани философски и егзистенцијални импулс примећује и у модерним и постмодерним варијететима већ сада канонизованих литерарних радова. Ломпар примећује да је хуманистичка традиција провучена кроз субверзивну оптику писца чије искуство бива ситуирано у месту прожимања и укрштаја гностичке и нихилистичке осећајности унутар модерне осећајности. Нихилизам као средиште модерне осећајности спаја се с гностичком осећајношћу човека и света.

У свом акрибичном испитивању прожимања и релација духовно-историјских константи, Ломпар разабера настанак хоризонта или парадигме у којој се одвија епохално и егзистенцијално саморазумевање човека. Одатле проистиче модерна осећајност, чија изворишта допиру до XVII века. Разлиставајући слојеве модернистичке осећајности која корени у гностичкој осећајности и нихилистичкој философији, у овој студији су пружена поуздана обавештења о философским узроцима и кретањима нихилистичког осећања света и његовим посредовањима унутар светске књижевности, превасходно у њеним репрезентативним модернистичким изданима. Наступивши на месту испражњеном од постулата хришћанске духовности и религиозног принципа у чијем је средишту свест о живом Богу, нихилистичко осећање је одредило модерну осећајност као радикално искуство нестанка, односно укидања вертикалне трансценденције. Тако је унутар модерности инаугурисано ништавило као парадигма епохе, са спорадичним манифестацијама хоризонталне трансценденције, као што су идеологије. Нихилизам је прерастао у одредбу

модерне осећајности, и у њеном духовно-историјском, дакле епохалном, и у њеном непосреднијем, егзистенцијалном домену.

Нарастајућа нихилистичка осећајност модерности пресеће гностичку осећајност, чији извори сежу у дубљу прошлост. Иако алтернативна, традиција гностичке осећајности бележи јасне континуитете и постојаност, да би их модерна парадигма преместила у магистрални ток. Дефинишући формативне моменте гностичке осећајности, у чијем је средишту „страност као двосмислено – негативно и позитивно – егзистенцијално стање, консупстанцијална веза човека и Бога“, Ломпар открива да основни егзистенцијални доживљај књижевника Црњанског, који повезује разнолике нити његовог дела, подразумева значења страности. Човекова свест отуђена од света, природе и Бога, генерише осећање страности, што прераста у темељни услов људског постојања. Хоризонт страности уграђен је у човеково саморазумевање у модерности, која се, према Ломпаревој разборитој сугестији, у случају Црњанског мора испитати као неисторијска категорија, као *ethos*, дух (не)савремености и у односу на њу одредити оквир односно досег пишчеве аутентичности. Између човека и хоризонта страности образују се егзистенцијални модуси: *радикални нихилизам* или *мистицизам*. Црњански у својој књижевности маестрално овековечује аутентичност као искуство страности у нареченим егзистенцијалним модусима, што је као опипљиви и непосредни егзистенцијални доживљај већ било препознато у опису спољашњих фактора пишчеве духовне биографије у монографији из 2018. године. Фигура странца у уметничкој имагинацији Црњанског везује његово дело с једним од преовлађујућих вектора светске књижевности. Отуда се на једном полу стваралачког сензибилитета писца јавља туга као најпрецизнији корелат искуству страности, а на другом револт отшелника, усамљене индивидуе.

У интерпретативној оптици аутора монографије *Црњански и свейска књижевности* српски писац у своме делу спаја егзистенцијално осећање с епохалним тактом модерних времена. Деривати тог споја су космоизам, историзам, вечност, време, гностичка и нихилистичка осећајност, универзалност и модерност уметности. У питању су, дакле, све одреднице које је историја српске књижевности упамтила као тежишта Црњансковог поетичког, културног и егзистенцијалног опредељења.

Оправдано су отуда у посебним поглављима анализиране естетске и језичке манифестације ових темељних духовноисторијских видова модерне осећајности у свим појединачним сегментима и равнима. Аналитичко-методолошком консеквентношћу Мило Ломпар је успео да укаже и на места разлике, на пишчеву уметничку надоградњу доминанти епохалног духа, односно на његову самосвојну стваралачку инвестицију у поимање унутрашњих осцилација гностичке и нихилистичке осећајности унутар модерности.

На основу тога он се налази у повлашћеној позицији која му омогућава да кроз двадесет поглавља херменеутички минуциозно (пре) испита све детектоване поетичке и књижевноисторијске осцилације и варијације модернизма у Црњанскомом књижевном изразу, почевши од поезије, коју сматра „*матичном ћелијом* укупног дела Милоша Црњанског“ и „*језиром* уметничке инвенције“ овог књижевника, дакле од *Лирике Ишаке*, преко поема *Стржилово*, *Србија*, романа *Дневник о Чарнојевићу* и *Сеобе*, путописа *Љубав у Тоскани*, романа *Кај шпанске крви*, драме *Конак*, поеме *Ламенти над Београдом*, до романа *Друја књија сеоба*, *Код Хилерборејаца*, закључно с *Романом о Лондону*, као репрезентативним примером романа-трагедије. Мило Ломпар бележи поетичке и културолошке ознаке радикалног (авангардног) модернизма, али и видове постепеног одступања од њега и кретања ка постмодерној парадигми. Пажљиво, притом, образује путоказе ка посредним или непосредним поетичким инстанцама које су могле утицати на пишчев преображај, како спољашњи, формални, тако и унутрашњи, сакривен у идејним слојевима и менама књижевноуметничког изрази. Променом интензитета унутар модерне осећајности, Црњансков предани тумач објашњава еволутивни лџк унутар пишчеве ауторске поетике од авангардне ране фазе до позних, модернистички рубних остварења, не посматрајући га као контроверзни прелом или рез већ као континуалну смену иманентно поетичких образаца која има своју књижевну закономерност.

Будући да су, према аутору студије у чијем поднаслову стоји „*Биографија једног осећања 2*“, поетичка кретања у тесној спрези с егзистенцијалним и идеолошким, у жижи интересовања наметнула су се места, односно трагови њихове саусловљености и прожимања. Зато је за разумевање и дефинисање силница које обликују духовну судбину Милоша Црњанског у њеној иманентно поетичкој димензији неизоставно ауторово упућивање на друштвени контекст настанка или објављивања Црњанскових дела, као и на чиниоце тадашњег књижевног живота који су формирали хоризонт рецепције. Тако се правилно указује на историчност уметничких текстова и предочава духовноисторијска подлога Црњанскових уметничких радова и идеја. Такође, дозирано су, сходно потреби, укључени експлицитно поетички искази аутора, односно његови ставови изречени у публицистичким радовима и интервјуима. Мило Ломпар је овај својеврсни интерпретативни портфолио конциповео руководећи се принципима интегралности и синтетичности. Назначене аналитичко-синтетичке поставке и стратегије у служби су превредновања и коначне потврде естетске неприкосновености и уметничке јединствености Црњансковог опуса у појединачним сегментима и у целини.

Опсежна монографија *Црњански и свейска књижевности* Мила Ломпара засигурно нуди досад најпотпуније тумачење поетичких и идеолошких одлика једног од најзначајнијих опуса у модерној срп-

ској књижевности и засвођује досадашња, вишедеценијска проучавања Црњансковог дела. Реч је о акрибичном и на високом стилском нивоу написаном научном остварењу, широког интерпретативног распона, с поузданим увидима у историју идеја и облика духовности, чију (институционализовану) делотворност у пуној мери искушавамо. Својим мисаоним продорима и увидима у постулате модерне епохе, који су премрежили странице згуснутог описа, аутор задире у проблеме нашег епистемолошког обзора, духовних приоритета и културалних премиса.